

10. Базарсадаева А.Д. Молодежная безработица: основные направления государственного регулирования : автореф. дис. канд. социол. наук. – Чита, 2009. – 24 с.

11. Заславский И.Е. Труд. Занятость. Безработица / И.Е. Заславский. – М. : Департамент труда и занятости правительства. – М, 1992. – 192 с.

12. Осницкий А.К. Саморегуляция активности субъекта в ситуации потери работы / А.К. Осницкий, Т.С. Чуйкова // Вопросы психологии. – 1999. – № 1.

13. Удальцова М.В. Четыре среза занятости: ценности, мотивации, доходы, мобильность / М.В. Удальцова, Н.М. Воловская, Л.К. Плюсица // Социологические исследования. – 2005. – № 7. – С. 43–52.

14. Глуханюк Н.С. Психология безработицы: введение в проблему : [монография] / Н.С. Глуханюк, А.И. Колобкова, А.А. Печеркина. – Издание 2-е, дополненное. – Москва : МПСИ, 2003. – 83 с.

15. Узнадзе Д.М. Психология установки / Д.М. Узнадзе – СПб. : Питер, 2001. – 416 с.

УДК 159.922+378.4+371.15+327

РОЗУМІННЯ МЕНТАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НОСІЇВ ГРЕЦЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ МІЖНАРОДНИКІВ

Сніговська О.В., к. пед. н.,
старший викладач кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті розглянуто проблему розуміння психоментальних особливостей греків як засобу формування здатності фахівців-міжнародників до міжкультурної комунікації, що є гарантом ефективного діалогу української і грецької культур на сучасному етапі розвитку двосторонніх відносин. Описано перешкоди, які стоять на заваді процесу ефективної міжкультурної комунікації.

Ключові слова: ментальні особливості, носії грецької мови, міжкультурна комунікація, майбутні фахівці з міжнародних відносин.

В статье рассматривается проблема понимания психоментальных особенностей греков как средства формирования способности специалистов-международников к межкультурной коммуникации, что является гарантом эффективного диалога украинской и греческой культур на современном этапе развития двусторонних отношений. Описаны препятствия, мешающие процессу эффективной межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: ментальные особенности, носители греческого языка, межкультурная коммуникация, будущие специалисты международных отношений.

Snigovska O.V. MENTAL PECULIARITIES UNDERSTANDING OF GREEK NATIVE SPEAKERS IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION SKILLS FORMATION OF THE FUTURE INTERNATIONAL RELATIONS SPECIALISTS

The article considers the problem of understanding psycho-mental peculiarities of the Greeks as the means of ability formation among the international relations specialists for intercultural communication, which guarantees effective dialogue between Ukrainian and Greek cultures at the present stage of bilateral relations development. Description of obstacles that interfere with the progress of effective intercultural communication is given.

Key words: mental peculiarities, Greek native speakers, intercultural communication, future international relations specialists.

Постановка проблеми. Сучасний трансформаційний етап розвитку цивілізації вирізняється розширенням виміру міжкультурного спілкування, налагоджуванням міжнародних зв'язків, посиленням ролі іншомовного спілкування, що уможливорює ефективне здійснення людиною міжкультурної взаємодії у межах професійної діяльності та повноцінного її залучення до надбань різних народів і культур.

Сьогоднішній етап розбудови українського суспільства як повноцінного члена європейської та світової спільноти залежить безпосередньо від функціонування системи посольств, консульств, дипломатичних представництв, іноземних фірм, фондів і організацій, розвитку туристичної галузі, впровадження міжнародних проектів та програм. Звідси постає нагальна потреба в підготовлених фахівцях, які володіють

оптимальною системою навичок міжкультурної комунікації. Так, у зв'язку з поширенням іншомовних контактів необхідністю вивчення закордонного досвіду, участю в міжнародних конференціях і симпозіумах, а також для забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку нашої країні потрібні фахівці, здатні здійснювати ділові та міжособистісні контакти, розуміючи ментальні особливості представників інших культур. Таким чином, володіння навичками міжкультурної комунікації з урахуванням психоментальних розбіжностей носіїв рідної та іншої культур стає невід'ємною властивістю висококваліфікованого міжнародника і важливою складовою його професійної діяльності.

Успішна професійна діяльність фахівця-соціолога в значній мірі залежить не тільки від його знання іноземної мови і володіння спеціальними професійними дефініціями, а й від розуміння особливостей культури країни, з представниками якої підтримуються ділові відносини, національні стилі спілкування, основи міжнародного етикету тощо. Отже, спілкування з іноземцями не обмежується знаннями з лексики, граматики, фонетики відповідного виду, але й означає володіння іншомовною культурою, модусом поведінки в тих чи інших ситуаціях міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначають дослідники, кожна культура має власні культурні традиції, цінності, настанови, манеру поведінки. Так, більшість носіїв певної культури мають спільні характеристики. Аналіз робіт виявив, що вітчизняні етнопсихологи називають ці чинники «ментальністю» або «менталітетом», тоді як зарубіжні – «суб'єктною культурою». За Г. Лебоном, В. Тоїдісом, Г. Хромовою та іншими, «ментальність» є психологічною категорією, що відображає спільне «психологічне оснащення» представників певної культури. Зауважимо, що російські дослідники розмежовують поняття «ментальність» і «менталітет», наполягаючи на психологічному навантаженні в змісті першого, і класифікуючи «менталітет» як культурологічну категорію. В українських наукових джерелах вони зустрічаються переважно в тотожному значенні.

Ми дотримуємося наукової позиції О. Бондаренко, за якою, хоча є аргументи на користь того, щоб їх розділяти, тобто термін «менталітет» використовувати, коли мова йде про світобачення однієї людини, а «ментальність» – як принцип організації мислення певної сукупності людей, соціальних груп, народу в цілому, але ж є всі підстави вживати їх як синонімічні поняття.

Так, з латини «mens», «mentis» перекладається як «духовне явище» або «діяльність», як-от: розум, мислення, обдумування, думка, образ мислення, душевний склад, характер, схильності тощо. Звідси «mentalis» – «те, що має відношення до інтелекту». У Кембриджському словнику англійської мови «mental» трактується як прикметник, пов'язаний з процесами мислення. Отже, слово «ментальний» слід вживати в значенні того, що відбувається в психіці та поведінці індивіда, в яких віддзеркалюється його внутрішній, ментальний зміст [1, с. 115–116].

Серед авторів, праці яких присвячені українській ментальності або національному характеру, можна виділити С. Возняка, П. Гнатенко, О. Донченко, О. Кульчинського, В. Павленко, А. Фурмана, Б. Цимбалістого, Д. Чижевського та інших. На жаль, у вітчизняній науці дослідження на тему грецької ментальності практично відсутні.

Постановка завдання. Метою статті є розглянути проблему вироблення в майбутніх фахівців із міжнародних відносин здатності до розуміння психоментальних особливостей носіїв грецької мови. Відтак задачею дослідження є увиразнити необхідність формування в студентів навичок міжкультурної комунікації, що передбачає активізацію поваги та усвідомлення особистістю ментальності греків, подолання етностереотипів, толерантне ставлення до нащадків Давньої Еллади і прийняття несхожості української і грецької культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття ментальності ввійшло в суспільствознавчі науки через поширення уявлень про психологію суспільного індивіда, нації, епохи. За Г. Щокіним, людина «як суб'єкт і результат суспільно-історичної діяльності є системою, в якій фізичне й психічне (ментальне) поєднане нерозривно» [9, с.10]. Так, феномен ментальності, узагальнюючи «складові та якісні характеристики різних соціальних суб'єктів – окремих індивідів, соціальних груп, суспільства в цілому, виступає їх певною інтелектуально-духовною характеристикою, що комплексно відображає рівень цивілізованості народу, особливості його духовності, світосприйняття, віддзеркалює ступень інтелектуального розвитку суспільства як соціального індикатора його стану» [1, с. 114].

Описуючи соціально-психологічні явища, зокрема світогляд і поведінку носія грецької мови як суспільного індивіда, ми маємо на увазі його менталітет, з чого можна зробити висновки про ментальність усієї спільноти. Отже, ментальний світ окремих людей вказаної національності є підставою

для аналізу їх сукупної діяльності в аспекті масового явища грецької ментальності. Таким чином, майбутні фахівці повинні ураховувати, що представники досліджуваної спільноти, як правило, мають схожість у світогляді, звідси спостерігаються певні закономірності їх психології та поведінкових засад.

Міжнародники як медіатори культур мають розуміти, що ментальність формується як результат традицій, культури, соціального середовища життєдіяльності людей, чим «зумовлює відповідні механізми поведінки, діяльності, способи життя різноманітних соціальних спільнот та індивідів, включаючи сукупність ціннісних, символічних, свідомих і підсвідомих відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів, світобачення, які визначають здатність цих спільнот та індивідів до адекватного сприйняття чи дії» [6, с. 212]. Адже «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що є приналежними до різних національних культур» визначає підґрунтя міжкультурної комунікації [2, с. 26].

З'ясовано, що учасники комунікативного акту, спілкуючись, стикаються з труднощами, які виникають через відмінності у світосприйнятті. Отже, на характер взаємодії між співрозмовниками впливають національна культура і менталітет. В. Манакін підкреслює, що «люди, виховані в різних національно-культурних соціумах, обов'язково матимуть світоглядні, тобто ментальні розбіжності і, як результат, – незбігання ментальних програм» [5, с. 70]. Як зауважують М. Бузький і П. Гнатенко, «взаємодія носіїв різних етносів ускладнюється тим, що ознаки ментальності не завжди усвідомлюються комунікантами, а функціонують на рівні стереотипів, які можуть бути картинкою, що викликає стійке почуття симпатії або антипатії» [3].

Спираючись на дослідження Ю. Лабунець [4], зазначимо, що в процесі міжкультурної комунікації, окрім гармонійного використання елементів вербальної та невербальної модальності, слід пам'ятати та ухилятися від перешкод, які стоять на заваді ефективної міжкультурної комунікації, а саме:

1) причиною непорозуміння при міжкультурній комунікації може стати припущення фахівця про те, що всі люди схожі;

2) прагнення оцінювати. Різні культурні цінності можуть у нього викликати негативні оцінки, які стають одним із ускладнень на шляху до ефективної міжкультурної комунікації;

3) підвищена напруга. Акт міжкультурної комунікації зазвичай пов'язаний з більшою

тривогою/стресом, ніж знайомі ситуації внутрішньо-культурної комунікації;

4) під час спілкування фахівець не враховує, що слова, фрази або речення іноземною мовою, включаючи невербальну експресію, інтонацію голосу, позу, жести, дії тощо, можуть мати не тотожне значення з аналогічними конструктами в рідній мові;

5) помилкова інтерпретація невербальної поведінки співрозмовника може призвести до конфліктів/конфронтації, які порушують комунікативний процес;

6) опора на упередження і стереотипи, нерозуміння ментальних особливостей іншого народу можуть перешкоджати фахівцю об'єктивно сприймати повідомлення і знаходити підказки, які допомагатимуть йому інтерпретувати повідомлення в тому ключі, в якому їх мали намір передати. Міжнародник повинен усвідомлювати їх вплив на ефективність міжособистісної та міжкультурної комунікації, оскільки стереотипи та упередження здатні утворювати непередбачувані наслідки, породжені їх єдністю із низкою конкретно-історичних соціальних детермінант. Тому одним із підходів до гармонізації міжкультурних відносин є визначення психологічних ознак культури представників різних етносів та формування в майбутніх фахівців здатності сприятливого до них ставлення.

Таким чином, міжкультурна комунікація передбачає оволодіння фахівцем системою навичок, оскільки взаємодія з іншою культурою вимагає певних знань та умінь, зосередженості на успадкованих та усталених нормах соціальної практики людей, які належать до різних національних та етнічних спільнот. Зокрема, нація греків має багату історію і легендарну репутацію. Вона складається з активних людей, готових бути на передовій лінії в будь-якій боротьбі, а також проявляти ініціативу, розвиватися і рости. Історично склалося так, що грекам довгий час доводилося боротися за право на свободу і благополучне життя. При спілкуванні з ними треба враховувати, що з цього і сформувалися такі національні риси характеру, як мужність, готовність постояти за власні інтереси.

Від природи греки – кмітлива нація. Не дарма вихідцями саме з цієї країни було багато геніальних людей, починаючи з легендарного Гомера, Аристотеля, Піфагора і закінчуючи Архімедом, Гіппократом, Праксительом та іншими. Безліч обдарованих греків стали засновниками цілих наук, авторами геніальних творів і першопрохідцями в найрізноманітніших галузях науки і мистецтва. Ще з часів Стародавньої Греції народ славився схильністю до творчості.

Сучасних греків також можна вважати людьми мистецтва, вони креативні та винахідливі.

Типовий грек неодмінно є екстравертом на відміну від більшості українців. Для людей цієї нації властивий високий рівень товариськості та емоційності. При обміні інформацією греки неодмінно проявляють свої почуття, діляться враженнями. Грецька мова – це мова емоцій, що захована глибоко в підсвідомості еллінів. Розмовляючи, вони активно жестикулюють, а міміка греків має виразний характер. Жестами та інтонацією промовець може виказати уважному співрозмовнику, який він є насправді, наскільки він говорить щиро і відкрито, або щось приховує чи обдумує, подаючи повну інформацію чи обмежену. Однак, фахівцям-міжнародникам слід звернути увагу на те, що деякі жести греків відрізняються від жестів українців.

Невід'ємною рисою греків є гарне почуття гумору. Збираючись в теплих компаніях, вони багато шумлять, сміються і привертають інтерес оточуючих. Бути в центрі уваги – улюблене їх заняття. Про це свідчить не тільки виражена манера спілкуватися, а й любов до красивого одягу, взуття, прикрас і аксесуарів. Як типові екстраверти, греки емоційно реагують на образи на свою адресу і ніколи не «залишаються в боргу».

Візитна картка греків – любов до сільської праці або відкриття бізнесу. Важливим є той факт, що греки прагнуть економічної незалежності. У суспільстві вшановуються багатії. Фактично кожен громадянин робить все можливе, щоб працювати на себе і отримувати прибуток від власної справи. У цьому проявляється не тільки самостійність греків, але і їх прагнення до матеріальних благ, реалізації власного творчого та інтелектуального потенціалу. Так, ті, хто мають владу і гроші, вважаються авторитетними людьми серед греків. Проте успішні греки ніколи не дозволяють своїм рідним жити бідно: якщо хтось із родини вибився на рівень забезпеченої людини, він неодмінно буде піклуватися про матеріальне забезпечення своїх близьких. Греки з повагою відносяться до своїх батьків. Родина може бути дуже великою, і добрим звичаєм є збиратися на вихідні й свята за великим столом. Якщо учасник комунікативного акту хоче справити добре враження на співрозмовника грецької національності, треба при зустрічі цікавитися, як діти, а на прощання – бажати успіхів і здоров'я усім членам родини. Так, повага є основною рисою в спілкуванні греків між собою. Вони схильні позитивно ставитися до оточуючих, з симпатією відноситися до близь-

ких і з привітністю ставитися до гостей. Ці прекрасні риси доповнюються абсолютною безкорисливістю і щедрістю.

Основою спілкування в грецькому середовищі можуть слугувати особисті стосунки та знайомства, що мають дуже важливе значення навіть у незначних випадках. Якщо перед греком-роботодавцем постане вибір, він обере, не враховуючи професіоналізм, пунктуальність та інші позитивні характеристики, саме ту людину, яка являється «протежею» іншого грека. Так, більш за все цінується «своя» людина, зі знайомствами, яка має «μέσο» і може бути корисною.

Фахівці повинні бути освіченими щодо психологічного портрета пересічного грека, який великою мірою залежить від його релігійних уподобань. Міжнародникам має бути відомо, що більшість греків – православні. Віра відіграє дуже важливу роль у житті цих людей. Часто вчинки і рішення греків залежать від їх релігійних переконань. Як і релігія, у повсякденному житті греків вкоренилася забобонність. Вони довіряють різним прикметам і ритуалам, а також підпорядковуються багатовіковим традиціям свого народу. У фахівців-міжнародників може скластися враження, що греки – це покірний і релігійний народ, але це не зовсім так, адже плотські втіхи займають у їх житті далеко не останнє місце. Їм подобається відпочивати після робочого дня, приймаючи алкоголь у галасливій компанії. На вихідні цілі сім'ї відправляються в розважальні заклади для насолоди і розваги. Треба зауважити, що для грека родина – найважливіший елемент у його усвідомленні, але це не виключає зв'язків «на стороні». Як правило, пропозиція до перекладачки піти «попити чашечку кави» після форуму чи якогось конгресу не вважається греками зрадою своїй дружині, а тільки «маленьким відпочинком» після тяжкої праці.

Грецька мова складна для вивчення, але ж глибокі знання фахівця з міжнародних відносин грецької мови, культури або історії Греції зазвичай викликають захват у греків, вони не скупляться на похвали: «Είσαι αστέρι» («Ти – зірка») або «Είσαι γάτα με πέταλα» («Кішка у підковах»), що означає наявність у міжнародника-перекладача жвавого розуму і швидкої реакції. З першої хвилини він може стати найкращим другом, і зустріч з цієї миті матиме деякі переваги щодо вигідного вирішення якогось питання. Так, офіційність першого знайомства швидко переходить до неофіційного спілкування.

Фахівцям треба остерігатися висловлювати критику на адресу одного з греків,

почувши її з боку двох інших, оскільки ті ж самі греки, які до того висловлювалися не дуже позитивно про нього, зараз можуть стати ворогами, звеличуючи гідності усього грецького народу. Можна сказати, що греки не здатні і до самокритики, тобто аналізувати якісь проекти, щось спільне з ними треба дуже обережно, враховуючи їх образливість. Вмить можна втратити позиції товариша, і подалі до співрозмовника звертатимуться вже не в однині (що дуже традиційно для греків, як прояв їх дружнього ставлення), а найгіршим випадком стане звернення або порівняння українця з албанцем, болгариним, турком.

Офіційний робочий день греків не дуже навантажений. Це пов'язано з відпочинком під час обідньої перерви та після неї, коли всі греки ніжаться холодною кавою «фрапе», не поспішають жити, бо як вони кажуть: «Кожна людина повинна знайти час на чашку кави». Представникам української нації треба навчитися приймати ритми їхнього життя, даремно сподіваючись щось змінити на краще. На марні звернення до їх самоорганізації, грек може відповісти: «Μη με αγγώνεις» (тобто «Не напружай»), або «Σπεύδε βραδέως» («Поспішай повільно»), так само каже і український народ.

Аргументацією щодо цього наведемо байку [7, с. 70–71], яка добре ілюструє все вище зазначене. Помирає людина і попадає до пекла. І бачить вона там великі котли з лайном, в яких тримаються грішники, чекаючи на свій судний день. Один раз на годину їм дозволяється спливати на поверхню, щоб ковтнути повітря. Після цього чується команда: «Занурюватися!» Великий чорний наглядач б'є черпаком по голові тих, хто не поспішає занурюватися в котел з лайном. Розподіл по котлах ведеться за національною ознакою. Оскільки новоспечений не дуже грішив, йому дозволили вибрати котла, до якого він би пішов. Грішник довго думав та обрав швейцарський котел. Мовляв, і народ тихий, і порядок любить, мабуть, і лайно чистіше має. А Диявол йому рекомендує не ходити до швейцарців, бо їх котел працює як годинники. Один ковток повітря на годину – та все. Краще йти до греків. Збентежений грішник промовив, що греки – неорганізований, гарячий і взагалі неможливий народ! – Отож, – відповів Диявол. Тому вони і живуть краще за всіх. Свіже лайно не завозиться своєчасно. Вранці вони не можуть знайти черпак, наглядач або ще спить, або лається з грішниками та забуває надати команду: «Занурюватися!», або оголошує страйк, вимагаючи поліпшення умов праці. Тому греки отримують більше повітря, ніж інші грішники.

Грецький письменник Н. Дему пише: «Коли сучасний грек дивиться в дзеркало, він бачить там Олександра Македонського або Колокотроніса (великого борця за незалежність Греції), або Онасіса (нафтового магната, мільонера). Але ж ніколи – Карагьоза (кумедного персонажа театру тіней, лисого, низького росту, з великою рукою, непропорційним тілом). Насправді він – той самий горбатий Карагьоз, котрий мріє, що він і є Олександром Македонським. Карагьоз багатилий, але він і є майстром лише одного мистецтва: грати роль» [7, с. 7]. Очевидно, що більшість з них високо оцінюють власну особистість і завжди прагнуть продемонструвати оточуючим впевненість у собі.

Рис. 1. Мапа Я. Цветкова «Європа очами греків»

Робота болгарського дослідника Я. Цветкова [8] відображає (хоча і дещо утрирувані) уявлення греків щодо інших культур, народів і країн Європи (рис. 1). Так, самовпевненість представників цього етносу дозволяє їм вважати інші культури і країни нащадками Великої Еллади. Наприклад, Турція – не інакше як Східна Греція, яка «запозичена»/захоплена турками. Сицилія, за уявою пересічного носія грецької мови, – це вже Західна Греція, а в Італії взагалі мешкають плагіатори їх великої культури. Іспанія асоціюється греками з художником Теотокопулосом, звідси вона – країна Ель Греко. Отже, за аналогію, автор позначив Великобританію як країну відомого співака Джорджа Майкла (справжнє грецьке ім'я якого Георгос Кіріакос Панайоту). Острів Кіпр номінований Південною Грецією, тоді як його назву ми знаходимо на місці Ірландії, що, на думку Я. Цветкова, свідчить про недостатню освіченість більшості греків. Сюжети з грецької міфології природно вписані автором у географічні поняття,

зокрема Тірренське море – море Сцілли, Іонічне – море Харибди, а Лігурійське – Східний грецький океан. Атлантичний океан іменовані озером Атланта, Гіперборею греки вважають Норвегію, і, відповідно, Норвежське море позначено озером гіперборейців. Цікаво, що на території України проживають амазонки, а на Чорноморському узбережжі Росії – колхідці. Відтак, спираючись на роботу Я. Цветкова, можна навести тезу про те, що «грецьким духом» пронизано все, до чого торкаються греки, надто пишаючись своєю причетністю до витоків великої еллінської культури і не враховуючи, навіть недооцінюючи значущість історичної ролі інших культур і народів в еволюційному розвитку світу.

Греки – «клубок протиріч». Наведені приклади свідчать про те, до яких хиб і непорозуміння може призвести неправильне тлумачення фахівцем поведінки, висловів греків, не враховуючи їх психоментальні особливості. Грецький народ, що є нащадком прадавніх культурних традицій, психічно асимілювавши і синтезувавши різні культурні традиції мислення, накопичив найрізноманітніший духовний досвід. У грецькій національній свідомості відображена ментальна культура, що реалізується в пошуку універсальних засад людського буття, а також у вільному творчому підході до життя.

Висновки з проведеного дослідження. Кожному національному суспільству притаманні власні особливості мислення і поведінки. Грецький соціум також має чимало специфічних психоментальних характеристик. Їх не можна назвати поганими чи гарними – вони просто є своєрідними, які треба враховувати співрозмовникам у процесі міжкультурної комунікації. Грекам, зокрема, притаманні такі ментальні риси свого етносу, як емоційність і нетерпимість, культ сім'ї, релігійність, гостинність і щедрість, прага

до прибутку, волелюбність тощо. Звідси перед міжнародниками постає проблема коригування власної поведінки та форм комунікації під час спілкування з носіями грецької мови – питання, яке потребує ґрунтовного дослідження в перспективі подальших розвідок у заданому напрямку. Узагальнюючи, зауважимо, що для усунення непорозуміння та конфліктів між українцями і греками вбачається необхідним вивчення взаємозв'язку культури з комунікацією через виявлення притаманних означеному народу культурних моделей і ментальних особливостей представників грецького етносу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко О. В. Українська національна ментальність як освітня культура: точки стикування / О. В. Бондаренко // Гуманітарний вісник ЗДІА : зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 34. – С. 112–124.
2. Верещагин Е. М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1990. – 250 с.
3. Гнатенко П. И., Бузький М. П. Национальная психология и бытие общества / П. И. Гнатенко, М. П. Бузький. – Днепропетровск : ДНУ, 2002. – 209 с.
4. Лабунець Ю. О. Міжкультурна комунікація як засіб розуміння ментальних особливостей різних культур [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua/Лабунець>.
5. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація / В. М. Манакін. – К. : ЦУЛ, 2012. – 288 с.
6. Соціологія: терміни, поняття, персоналії / за ред. В. М. Пічі. – К. : Каравела; Львів : Новий Світ-2000, 2002. – 480 с.
7. Фида А. Эти странные греки. Пер. с англ. / А. Фида. – М. : Эгмонт Россия Лтд, 2000. – 72 с.
8. Цветков Я. Атлас стереотипов и предрассудков / Я. Цветков. – М. : Альпина нон-фикшн, 2013. – 80 с.
9. Щокін Г. В. Загальні контури теорії соціального розвитку та управління / Г. В. Щокін // Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи. – К. : МАУП, 2000. – 384 с.